

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Основні напрями модернізації Конституції України в умовах вступу України до Європейського Союзу

(Присвячено з нагоди 27 річниці Конституції України)

МОНОГРАФІЯ

За загальною редакцією В. І. Розвадовського,
доцента, кандидата юридичних наук.

Івано-Франківськ, 2023

УДК 341.1/8; 342 536.1; 342.9

О-75

Рекомендовано до друку вченою радою Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 1 від «29» серпня 2023 року).

Рецензенти:

Марчук М. І. – доктор юридичних наук, професор, полковник міліції, декан 4 факультету Харківського національного університету внутрішніх справ (м. Харків);

Петренко П. Д. – доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного прав навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника;

Репецький В. М. – кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права, факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів).

Відповідальність за достовірність поданої інформації та дотримання вимог доброчесності в своїй роботі несе автор. Автори зберігають за собою всі авторські права і одночасно надають право першої публікації, що дозволяє поширювати даний матеріал із зазначенням авторства та первинної публікації в даному виданні.

О-75 Основні напрями модернізації Конституції України в умовах вступу України до Європейського Союзу : монографія / за загальною редакцією В. І. Розвадовського. Івано-Франківськ, 2023. 419 с. ISBN 978-966-640-541-1

Монографія включає погляди вітчизняних та зарубіжних авторів з питань основних напрямів модернізації Конституції України в умовах вступу нашої держави до Європейського Союзу, які були оприлюднені на міжнародній конференції 27 червня 2023 року.

У вказаній монографії авторським колективом зроблено спробу цілісно дослідити проблематику основних напрямків модернізації Основного закону держави на етапі повної інтеграції України до європейської цивілізації через членство у ЄС. Особливе місце відведено дослідженню основних засад Конституції України, проблемам конституційних засад вступу України до ЄС; конституційним основам функціонування інститутів та органів публічної влади України та міжнародних інститутів в умовах воєнного стану, проблемам забезпечення конституційних прав людини і громадянина в Україні за умов воєнного стану.

Дана монографія може бути корисною для науковців, аспірантів, юристів-практиків, студентів вищих навчальних закладів та всіх, хто цікавиться даною проблематикою.

УДК 341.1/8; 342 536.1; 342.9

© Колектив авторів, 2023

© Навчально-науковий юридичний інститут, 2023

© Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2023

ISBN 978-966-640-541-1

Авторський колектив:

Дерев'яно Сергій Миронович, заслужений працівник освіти України, професор кафедри політичних інститутів та процесів, доктор політичних наук Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 1, розділ 1.

Загурський Олександр Богданович, доцент кафедри права та публічного управління ЗВО «Університет Короля Данила», доцент, кандидат юридичних наук. Науковий консультант центру дослідження конституційної юстиції Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 2, розділ 1.

Зінич Любомир Васильович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 3, розділ 1.

Книш Віталій Васильович, доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 4, розділ 1.

Кравчук Микола Володимирович, канд. юрид. наук, доктор права Українського вільного університету (м. Мюнхен, Німеччина), доцент, Заслужений юрист України, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Західноукраїнського національного університету (м. Тернопіль) – підрозділ 5, розділ 1.

Марцеляк Олег Володимирович, доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – підрозділ 6, розділ 1.

Слінько Тетяна Миколаївна завідувачка кафедри, доктор юридичних наук, професорка Національного юридичного університету імені Я. Мудрого – підрозділ 7, розділ 1.

Адамович Сергій Васильович, доктор історичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 1, розділ 2.

Каспшик Адам, Др., завідувач кафедри адміністрації та доквілля, декан факультету адміністрації та суспільних наук Вищої Гуманітарно-природничої школи в Сандомирі (Республіка Польща) – підрозділ 2, розділ 2

Ковалишин Олександр Романович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри судочинства навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника – підрозділ 3, розділ 2.

Мнишенко Євгенія Сергіївна Представник Уповноваженого Верховної Ради України в Івано-Франківській області, адвокат, кандидат юридичних наук – підрозділ 4, розділ 2.

Pankevych Ivan, Dr hab., prof. UZ, dr **Anna Feja-Paszkiwicz**, Katedra Prawa Konstytucyjnego, Europejskiego i Międzynarodowego Publicznego, Instytut Nauk Prawnych, Uniwersytet Zielonogórski – підрозділ 5, розділ 2.

Сворак Степан Дмитрович, доктор юридичних наук, доктор історичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 6, розділ 2.

Сидоренко Олена Михайлівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри права, Київського кооперативного інституту бізнесу і права юридичний факультет Київського кооперативного інституту бізнесу і права.

Оніщук К.С., асистент відділу міжнародних зв'язків Центру протидії дезінформації РНБО України, помічник директора з правових та зовнішньоекономічних питань ТОВ «ІНКОМІАС»., перекладач МІО Group, студентка Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. – підрозділ 7, розділ 2.

Tatara Andrzej, doktor prawa, katedra Prawa Administracyjnego i Finansowego, Instytut Nauk Prawnych Uniwersytet Zielonogórski – підрозділ 8, розділ 2.

Федорончук Андрій Володимирович, кандидат юридичних наук, викладач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 9, розділ 2.

Щербина Віктор Іванович, професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор – підрозділ 10, розділ 2.

Албу Андрій Аркадійович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 1, розділ 3.

Бурлак Оксана Василівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 2, розділ 3.

Гутник Віталій Володимирович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка - підрозділ 3, розділ 3.

Малюга Леся Юрївна, доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, доцент, **Сіньова Л.М.** доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент – підрозділ 4, розділ 3.

Мельничук Світлана Миколаївна, професор кафедри правосуддя загальноінститутських кафедр ЛННІ імені Е. О. Дідоренка ДонДУВС, професор, доктор юридичних наук – підрозділ 5, розділ 3.

Петровська Ірина Ігорівна, доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 6, розділ 3.

Розвадовський Володимир Іванович, завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту, доцент, кандидат юридичних наук, керівник центру дослідження конституційної юстиції Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. **Панкевич М.І.**, студент факультету права та адміністрації Ягеллонського університету (Республіка Польща) - підрозділ 7, розділ 3.

Трибуна молодих науковців:

Антонюк Вікторія Віталіївна, студентка Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Науковий керівник: **Розвадовський В. І.**, завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права, доцент, кандидат юридичних наук, керівник центру дослідження конституційної юстиції Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 1, розділ 4.

Бабій Юрій Юрійович, викладач кафедри правосуддя загально-інститутських кафедр, Луганський навчально-науковий інститут імені Е.О. Дідоренка, Донецький державний університет внутрішніх справ – підрозділ 2, розділ 4

Гандера Руслан Григорович, аспірант кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 3, розділ 4.

Гнатківська Олеся Вікторівна, студентка Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (**Hnatkivska Olesia**, 4th year student, Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, student of Educational and scientific law institute). Науковий керівник: **Книш В. В.**, доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. – підрозділ 4, розділ 4.

Данилюк Діана Олегівна, студентка Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (**Danyliuk Diana**, 3th year student, Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, student of Educational and scientific law institute). Науковий керівник: **Книш В. В.**, доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. – підрозділ 5, розділ 4.

Крупей Станіслав Євгенійович, аспірант кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 6, розділ 4.

Кучак Богдана Андріївна, студентка навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Науковий керівник: **Розвадовський В. І.**, завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права, доцент, кандидат юридичних наук, керівник центру дослідження конституційної юстиції Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 7, розділ 4.

Лосюк Юлія Василівна, студентка Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Науковий керівник: **Розвадовський В. І.**, завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту, доцент, кандидат юридичних наук, керівник центру дослідження конституційної юстиції Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. – підрозділ 8, розділ 4.

Мартисон Марина Сергіївна, студентка Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Науковий керівник: **Зінич Л. В.**, доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту, кандидат юридичних наук – підрозділ 9, розділ 4.

Попроцька Інна Володимирівна, студентка Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Науковий керівник: **Книш В. В.**, доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. – підрозділ 10, розділ 4.

Романів Юлія Тарасівна, студентка навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Науковий керівник: **Петровська І. І.**, доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, доцент, кандидат юридичних наук. – підрозділ 11, розділ 4.

Сворак Ірина Романівна, студентка Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (**Svorak Iryna**, 4th year student, Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, student of Educational and scientific law institute). Науковий керівник: **Книш В. В.**, доктор юридичних

наук, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. – підрозділ 12, розділ 4.

Сливоцька Ольга Василівна, студентка Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Науковий керівник: **Розвадовський В. І.**, завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту, доцент, кандидат юридичних наук, керівник центру дослідження конституційної юстиції Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника – підрозділ 13, розділ 4.

Стефунько Юлія Петрівна, студентка Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Науковий керівник: **Книш В. В.**, доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. – підрозділ 14, розділ 4.

Стручинська Христина Михалівна, студентка Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Науковий керівник: **Розвадовський В. І.**, завідувач кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права, доцент, кандидат юридичних наук, керівник центру дослідження конституційної юстиції Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. – підрозділ 15, розділ 4.

Урбанський Іван Вікторович, студент Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Науковий керівник: **Книш В. В.**, доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. – підрозділ 16, розділ 4.

Федорович Олександр Васильович, студент Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (*Fedorovych Oleksandr, 4th year student, Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, student of Educational and scientific law institute*). Науковий керівник: **Книш В. В.**, доктор юридичних наук, професор кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права Навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. – підрозділ 17, розділ 4.

Зміст

Вступ.....	9
Розділ 1. ОСНОВОПОЛОЖНІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ.....	13
1.1. Доцільність модернізації Конституції України у новітньому політико-комунікативному дискурсі.....	13
1.2. Реалізація правозахисної політики в сфері державного управління.....	20
1.3. Роль громадськості та громадських організацій у процесі модернізації Конституції України.....	24
1.4. Вплив співвідношення понять «свобода» та «відповідальність» у виборі Українського народу на конституційний лад України.....	43
1.5. Історико-правовий досвід українського конституціоналізму та його значимість на сучасному етапі розвитку.....	58
1.6. Конституційні цінності в Україні в умовах російської агресії: проблеми реалізації та шляхи їх вирішення.....	65
1.7. Відображення європейських стандартів свободи вираження поглядів у Конституції України.....	81
Розділ 2. ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО ЄС.....	100
2.1. Наявність у конституціях держав-учасниць ЄС положень, що юридично дозволяють участь держави у Союзі.....	100
2.2. Інтеграція правового порядку України з правом Європейського Союзу – потенційні законодавчі проблеми на фоні польського досвіду (Integracja porządku prawnego Ukrainy z prawem Unii Europejskiej – potencjalne problemy legislacyjne na tle polskich doświadczeń).....	108
2.3. Роль конституцій в захисті навколишнього середовища: досвід країн Європейського Союзу.....	118
2.4. Перспективи змін законодавства у сфері гендерно зумовленого насильства з врахуванням викликів сучасності та в умовах вступу України в ЄС.....	131
2.5. Необхідність забезпечення виборчих прав громадян Європейського Союзу – зауваження в контексті майбутнього членства України (Konieczność zapewnienia praw wyborczych obywatelom Unii Europejskiej – uwagi w kontekście przyszłego członkostwa Ukrainy).....	138
2.6. Основні напрями модернізації Конституції України в умовах вступу України до ЄС...	145
2.7. Міжнародний цивільний процес як форма захисту дітей від наслідків їх незаконного переміщення та тримання під вартою в державі, відмінній від держави постійного проживання, у тому числі під час збройного конфлікту – світова практика та основне право України (International civil procedure as a form of protection of children from the consequences of their illegal displacement and detention in a state other than the state of their habitual residence, including during armed conflict – world’s practice and Ukraine’s fundamental law).....	149
2.8. Сфера гармонізації податкового законодавства з правом Європейського Союзу в контексті вступу України до Європейського Союзу – вибрані норми права міжнародних договорів та директив (Zakres harmonizacji prawa podatkowego z prawem Unii Europejskiej w kontekście akcesji Ukrainy do Unii Europejskiej - wybrane regulacje prawa traktatów i dyrektyw).....	161
2.9. Завдання та значення Конституції в процесі набуття повноправного членства України в ЄС.....	173
2.10. Нове доктринальне тлумачення конституційного права на працю в умовах євроінтеграції України.....	184

Розділ 3. КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТІВ ТА ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	191
3.1. Тлумачення міжнародних договорів у період військового стану.....	191
3.2. Форми допомоги Міжнародної організації праці у вирішенні соціальних питань щодо подолання негативних явищ в контексті російсько-української війни.....	199
3.3. На шляху до імплементації та ратифікації Україною Римського статуту МКС (в контексті ст. 124 Конституції України та ст. 8 Угоди про асоціацію)	213
3.4. Проблеми соціальної адаптації та професійної інтеграції ветеранів війни в Україні.....	225
3.5. Інтерпретаційно-правова діяльність Конституційного суду України як засіб модернізації Конституції України.....	232
3.6. Правові засади діяльності публічної служби під час війни.....	238
3.7. Забезпечення дії Конституції України у діяльності Конституційного Суду України в умовах воєнного стану	264
Розділ 4. ТРИБУНА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ	281
4.1. Свобода як основоположна цінність українського конституціоналізму.....	281
4.2. Термінологічна архітектура сфери місцевого самоврядування як концепція змін Конституції України.....	288
4.3. Основні аспекти відповідальності за діяння, встановлені статтею 111-1 Кримінального кодексу України та їх відповідність Конституції.....	295
4.4. Конституційні основи забезпечення прав волонтерів в умовах воєнного стану (Constitutional Foundations for Ensuring the Rights of Volunteers in Times of Martial Law).....	301
4.5. Дослідження порушень конституційних прав громадян України в умовах війни (Issues of violation of constitutional rights of Ukrainian citizens in times of war).....	309
4.6. Питання вдосконалення відповідальності за деякі діяння встановлені статтею 397 Кримінального кодексу України.....	317
4.7. Право на людську гідність у системі прав і свобод людини і громадянина.....	323
4.8. Проблеми реалізації договору між Україною та росією щодо використання Азовського моря і Керченської протоки за національним та міжнародним правом.....	332
4.9. Проблеми надання статусу військовим особам.....	339
4.10. Проблематика правового регулювання Конституції України в процесі входження в ЄС.....	350
4.11. Людина і громадянин в публічному праві.....	360
4.12. Проблеми ядерної безпеки в Україні: національний та міжнародний аспекти (Problems of nuclear safety in Ukraine: national and international aspects).....	373
4.13. Захист прав дітей на окупованих територіях України.....	381
4.14. Підстави обмежень прав і свобод людини за Конституцією України в умовах воєнного стану (Grounds for restrictions on human rights and freedoms under the Constitution of Ukraine under martial law)	392
4.15. Конституційність харківських угод.....	397
4.16. Конституційні засади функціонування обласних військових адміністрацій в умовах воєнного стану.....	407
4.17. Конституційні засади членства України в міжнародних організаціях (Constitutional principles of Ukraine's membership in international organisations).....	413

1.4. Вплив співвідношення понять «свобода» та «відповідальність» у виборі Українського народу на конституційний лад України

У загальносуспільному розумінні свобода – це можливість чинити вибір відповідно до своїх бажань, інтересів і цілей на основі знання об'єктивної дійсності.

Існує дві концепції розуміння свободи, зокрема:

- 1) розуміння свободи з позицій потестарної концепції права;
- 2) розуміння свободи з позицій лібертарної концепції права.

Далі розглянемо сутність кожного з цих підходів.

Юридично, (з точки зору потестарної концепції права) свобода – це можливість людини поводитись відповідно до своїх волевиявлень, тобто робити все, що бажається, але тільки те, що не заборонено законом і не спричиняє невинуватеної шкоди правам і свободі інших людей.

З точки зору лібертарної концепції права, свобода – це можливість робити все, що не порушує право іншої людини. Абсолютна свобода – свобода робити все, що бажається, справжня правова свобода – свобода робити все, що подобається, але без шкоди свободі і правам інших людей. Завдання права полягає в тому, щоб свободу усіх ввести в розумні справедливі рамки [1].

Іншими словами, свобода – це можливість робити дозволене правом. У той же час, відсутність вибору, варіантів розходження події рівнозначна відсутністю свободи, неволі, рабству. Свобода є одним з проявів випадковості, керованої свободою волі (навмисність

волі, усвідомлена свобода) або стохастичним законом (непередбачуваність витоку події, неусвідомлена свобода). У цьому значенні, поняття «свобода» протилежно поняттю «необхідність» [2].

Разом з тим, у соціальному житті існує й інший термін – «відповідальність», який є критерієм розумного обмеження свободи. З цього приводу слід зазначити, що у довідково-енциклопедичній літературі загальне поняття «відповідальність» тлумачиться як покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за дії, вчинки, слова [3, с. 177; 4, с. 173].

З урахуванням співвідношення зазначених категорій слід зауважити наступні аспекти:

1) первинним поняттям є категорія «свобода», а похідним (проте не менш важливим) є термін «відповідальність»;

2) якщо свобода розглядається як усвідомлений вибір суб'єктів, то відповідальність завжди є межею такого вибору;

3) свобода (включаючи будь-яку свободу вибору) завжди буде виражатись у формі відповідальності за уміння визначити межі власної свободи. Це стосується як окремих осіб, так і народу в цілому.

Аналіз змісту Конституції України дає можливість встановити, що поняття «свобода» вживається у ній п'ять разів (ст. 26, ст. 33, ст. 41, ст. 54, п. 3 ст. 129):

1) у ст. 26 – іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і *свободами*, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни

України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України;

2) у ст. 33 – кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується **свобода** пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом;

3) у ч. 7 ст. 41 – використання власності не може завдавати шкоди правам, **свободам** та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі;

4) у ч. 1 ст. 54 – громадянам гарантується **свобода** літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

5) у п. 3 ч. 2. ст. 129 Конституції України, згідно якої однією з основних засад судочинства є змагальність сторін та **свобода** в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості [5].

У той же час, формально термін «відповідальність» вжито сім разів (преамбула, ст. 58, ст. 60, ст. 61, ч. 1 ст. 87, ч. 2 ст. 87, п. 22 ст. 92). Конкретизувати дані положення можна наступним чином:

1) у преамбулі Конституції України, за положеннями якої Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, усвідомлюючи **відповідальність** перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями, приймає цю Конституцію – Основний Закон України;

2) у ст. 58 – закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують **відповідальність** особи;

3) у ч. 2 ст. 60 – за віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична **відповідальність**;

4) за ст. 61 – ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної **відповідальності** одного виду за одне й те саме правопорушення. Юридична **відповідальність** особи має індивідуальний характер;

5) у ч. 1 ст. 87 Основного Закону України – Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про **відповідальність** Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України;

6) у ч. 2 ст. 87 Конституції України – питання про **відповідальність** Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України;

7) у п. 22 ст. 92 – засади цивільно-правової **відповідальності**; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них [5].

З цих позицій слід зазначити, що зміст Основного Закону України більше зосереджений на деталях, які вирішуються на законодавчому рівні, а не на цінностях та принципах, які мали б по справжньому відображатись у Конституції.

У той же час, поняття «цінності» та «принципи» розмежовують у науковій літературі та зарубіжному конституціоналізмі. Зокрема, американські науковці Ч. Квіглі та Ч. Бахмуеллер у праці «Civitas» розмежовують поняття «основоположні цінності» («fundamental values») та «основоположні принципи» («fundamental principles») [6, с. 75 – 76; 7, pp. 361, 378].

Вважаємо, що ці поняття не варто розмежовувати, а, як зазначалось раніше, розглядати принципи як засіб вираження цінностей. На нашу думку, цінності в подальшому продовжують своє існування в принципах, які в свою чергу втілюються у праві. Так через принципи забезпечується взаємозв'язок між правосвідомістю суб'єктів та механізмом правового регулювання. Наприклад, така цінність як “бережливе ставлення до землі” втілилась у принципі визнання землі основним національним багатством, який у свою чергу закріплений у ч. 1 ст. 14 Конституції України та ч. 1 ст. 1 ЗК України, а також у принципі раціонального використання та охорони земель, закріпленому у п “Г” ст. 5 ЗК України.

У даному контексті особливо дивує той факт, що у Розділі 1 Конституції України «Загальні засади» ці терміни не вживаються взагалі. Вони присутні у лише у Розділі 2 «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», а також у розділах, які стосуються функціонування органів публічної влади.

По-перше, це суперечить розумінню самих основоположних цінностей та принципів, оскільки такий підхід не тільки мав би бути врахований у Конституції України, а й отримати належне юридичне визначення.

По-друге, у частині розуміння свободи та відповідальності мова не йде про Український народ чи Українську державу, а зводиться лише до сентенцій про свободу та відповідальність особи на індивідуальному рівні та окремих посадових чи службових осіб публічної влади (на буденному рівні – «моя хата з краю»).

Такі підходи у положеннях Конституції України у довоєнний період якраз і спричиняли розкол населення на індивідуальному, груповому, локальному, регіональному та загальнодержавному рівнях (громадяни України не знали, як розпорядитись свободою, а публічна влада і не намагалась організувати та провести ідеологічну діяльність у цій сфері, займаючись у той час так званим розподілом «сфер впливу»). При цьому, ніхто й не аналізував можливі перспективи відповідальності за наслідки таких дій. Як наслідок, не було дотримано ні організаційно-правовий, ні ідеологічний аспекти, які мали стати ключовими засадами конституційного захисту Українського громадянського суспільства та Української держави.

Далі доцільно перейти до практично-прикладних аспектів та наслідків цього явища. Так, на передконституційному етапі Український народ підтримав ідею незалежності України. Про це свідчать наступні дані, зокрема, 01 грудня 1991 року відбувся Всеукраїнський референдум щодо незалежності України. Бюлетень референдуму містив текст Акта проголошення незалежності України,

ухваленого Верховною Радою 24 серпня 1991 року. Український народ підтвердив прагнення жити в незалежній державі – 90,32% учасників референдуму відповіло: «Так, підтверджую». Загалом в голосуванні взяли участь 31 891 742 особи – 84,18% населення України. Референдум відбувся в усіх 27 адміністративних регіонах України: 24 областях, Автономній республіці Крим, Києві та Севастополі. У Києві незалежність України підтримали 92,88 відсотка виборців, у Донецькій області – 83,9%, в Луганській – 83,86%. А в Автономній республіці Крим сказали «Так» незалежності Української держави 54,19% виборців, тоді як у Севастополі показник був вищим – 57,07% [8].

Проте на наступних етапах державотворення відбулась ціла низка негативних явищ як з боку громадянського суспільства, так і з боку держави, які не сприяли ні утвердженню конституційного ладу, ні розвитку самого розуміння у мисленні понять «свобода» та «відповідальність».

Наприклад, у вересні 1993 відбувся ще один інцидент – українські піхотинці зіткнулися з російською береговою охороною, в результаті чого поранили трьох росіян. Звинувативши Україну в намаганні присвоїти собі Чорноморський флот, росія запустила процес відокремлення Криму від України, роздаючи російські паспорти працівникам об'єктів Чорноморського флоту та ведучи антиукраїнську інформаційну кампанію по всій території Криму.

У січні 1994 Юрій Мешков, який на той час обіймав посаду «президента» Криму, закликав Росію включити до свого складу Крим. 08 квітня 1994 року стався черговий конфлікт між

Чорноморським флотом і ВМС України, коли на гідрографічному суді ЧФ «Челекен» намагалися вивезти радіонавігаційне обладнання з Одеси. Вранці 9 квітня зупинити «Челекен» відправили українські прикордонні катери. У повітря були підняті чотири штурмовики Су-25. У відповідь з Севастополя на зустріч судну-втікачеві вийшла ціла корабельна ударна група ЧФ. Конфлікт ставав все більш небезпечним, і, щоб уникнути відкритого зіткнення, в Києві вирішили перевірити судно в Севастополі. Але там росіяни перевантажили все обладнання на інші судна, і українці не змогли довести факт пограбування [9].

У порядку протидії, Україна ввела на територію Криму велику кількість (близько 60 тисяч) солдатів Національної гвардії та прикордонних військ, після чого ситуація стабілізувалася. 10 червня 1994 Україна та Росія домовилися про поділ Чорноморського флоту [10].

Проте згодом відсутність ставлення до свободи як до цінності та відповідальності за її збереження стала подальша окупація АР Крим як територіальної частини України. Один з наслідків і одна зі складових частин російської збройної агресії проти України з 2014 р.

Анексії у лютому-березні 2014 р. передували організовані антиукраїнські виступи у містах Криму, блокада і захоплення стратегічних об'єктів півострова і військових частин ЗСУ підрозділами російської армії у деяких випадках під прикриттям окремих цивільних осіб і новостворених спецслужбами РФ «загонів самооборони Криму», що поклало початок окупації Криму Росією. При цьому, насильницька анексія Криму, як і псевдореферендум, не

визнаються українською державою і більшістю країн, не визнається Генеральною асамблеєю ООН, ПАРЄ, ОБСЄ, а також суперечить рішенню Венеційської комісії, натомість російською владою трактується як «повернення Криму до Росії» [11].

Референдум про статус Криму (сфальсифікований псевдореферендум про статус Криму) із заздалегідь сформованими результатами та завищеною явкою, який відбувся 16 березня 2014 року. На референдумі було поставлено два питання:

1) про входження Криму до складу Росії на правах суб'єкта Російської Федерації;

2) про відновлення Конституції Республіки Крим від 1992 року і залишення Криму у складі України.

Псевдореферендум був проведений за допомогою російських військ та російських козачих загонів. За свідченням учасника подій Ігоря Гірка, депутатів Верховної ради Криму ухвалювати рішення для входження півострова до складу Росії примушували «ополченці» за підтримки БТР російської морської піхоти. Правоохоронні органи Криму і підрозділи Збройних сил України, розташовані на півострові, не сприяли приєднанню до Росії.

За оголошеними організаторами результатами референдуму, за приєднання до Росії у Криму (крім Севастополя) ніби то проголосувало 96,77 % учасників голосування, у Севастополі – 95,6 %.

Згідно з Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території

України», територія Кримського півострова внаслідок російської окупації вважається тимчасово окупованою територією.

Результатом нерозуміння свободи та відповідальності за неї негативним практичним прикладом також стала поведінка частини українського населення Донбасу.

Зокрема, з березня 2014 року у Донецькій та Луганській областях почалися антиурядові протести. На початку квітня протестувальники захопили низку адміністративних будівель у Луганську та Донецьку й заговорили про утворення Луганської і Донецької народних республік. В Луганську захопили будівлю СБУ, де зберігалася значна кількість зброї. 12 квітня озброєна група бойовиків на чолі з колишнім російським військовим Ігорем Гіркіним захопила місто Слов'янськ на Донеччині, після чого в.о. президента Олександр Турчинов оголосив початок антитерористичної операції [12].

Не менш негативний вплив, починаючи з 1991 року та до початку повномасштабного вторгнення росії на територію України, відіграв фактор нерозуміння свободи вибору та відповідальності (частіше – безвідповідальності) громадян України за свій вибір під час парламентських, президентських та місцевих виборів. Це, на наш погляд, проявилось у наступному:

1) голосування на виборах за політичні партії прорадянського чи проросійського типу, які мали на меті не розвиток та прогрес України як держави чи Українського громадянського суспільства, а регрес у частині повернення до СРСР чи проросійську орієнтацію (яскравий приклад безвідповідальної свободи).

Прикладом цього є підтримка комуністичної партії України та соціалістичної партії України у Група 239 («За Радянську суверенну Україну») – комуністична фракція, що існувала у Верховній Раді І скликання (1990-1994) на противагу демократичній «Народній раді» [13].

Наступним прикладом є підтримка партії регіонів України у 1998р., 2006 р. та 2012 р. (на рівні парламентських виборів), 2004-2005 рр. та 2009-2010 рр. на рівні президентських виборів [14].

Це спричинило цілі етапи національних революцій 2004-2005 рр. («Помаранчева революція») та 2013-2014 рр. («Революція гідності»).

Слід згадати про ще одну проросійську політичну партію, яка активно сприяла просуванню проросійських наративів та розв'язанню рашистської агресії проти України. Ця організація була зареєстрована 09 грудня 1999 року як Всеукраїнське об'єднання «Центр». У липні 2016 року партію було перейменовано у «За життя», а керівником обрано Вадима Рабіновича. Наприкінці липня 2018 року з партією об'єдналася ГО олігарха та кума Путіна Віктора Медведчука — «Український вибір». З 19 березня 2022 року РНБО припинило діяльність партії на час воєнного стану через російське вторгнення в Україну [15];

2) у процесі виборів, користуючись безвідповідальною свободою, населення центру, півдня та сходу України часто піддавалось або ідеологічним спекуляціям з боку вказаних політичних партій у частині повернення способу життя, який раніше мав місце в СРСР, або ідеологічним спекуляціям у частині так

званого «істотного покращення» життя у співдружності чи союзі з росією;

3) під час виборчих процесів найбільшу форму безвідповідальності свободи носив підкуп виборців з боку прорадянських чи проросійських партій, який згодом завдав найістотнішого негативного впливу всьому Українському суспільству, Українській державі та кожній особі зокрема у формі подальшому сприянню війні росії проти України від 24.02.2022 року. Взагалі, якщо вести мову про індивідуальну безвідповідальність (відсутність розуміння щодо поєднання свободи та відповідальності), то тут слід звернути увагу на підкуп виборців у сумі від кількох сотень до тисячі чи кількох тисяч. Як результат, громадяни, які отримали ці мізерні доходи, внаслідок діяльності проросійських партій війни та самої повномасштабної війни, у кінцевому підсумку змушені були втратити чи покинути своє майно вартість у сотні тисяч та мільйони тисяч гривень (дуже негативний заробіток та негативна інвестиція).

Таким чином, свобода – це завжди раціональний вибір в індивідуальному, груповому чи суспільному масштабі, а відповідальність – це вміння самостійно спрогнозувати межі своєї свободи з урахуванням можливих наслідків. Негативним досвідом у цій сфері для Українського народу та Української держави стала війна, розв'язана росією проти України.

Отже, враховуючи усе вищенаведене, категорії «свобода» та «відповідальність», їх співвідношення мають бути належним чином

відображені у Конституції України і, за можливістю, – в актах виборчого та референдного законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Свобода [Архівовано 25 листопада 2016 у Wayback Machine.] // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П – С. 736 с.

2. Поняття «Свобода». URL:
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B0>.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

4. Книш В. В. Теоретико-правове дослідження інституту конституційно-правової відповідальності в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: спеціальність «12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Івано-Франківськ, 2018. 431 с.

5. Конституція України від 28.06.1996 р. з наступними змінами і доповненнями. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

6. Книш В. В. Принципи земельного права України. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спеціальність: 12.00.06 «земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». Івано-Франківськ, 2006. 206 с.

7. Quigley Charles N., Bahmueller Charles F. Civitas: A Framework for civic Education. Calabasas: Center for Civic Education, 1991. 666 p.

8. 30 років тому. Референдум 1991 року про незалежність України і розпад СРСР. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/referendum-pershoho-hrudnia-1991-roku-pro-nezalezhnist-ukrayiny-arkhivni-foto/30287132.html>.

9. Забытая война за Черноморский флот. Архів оригіналу за 8 березня 2019. Процитовано 08 березня 2019. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0_\(1992%E2%80%941994\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0_(1992%E2%80%941994)).

10. Холодна війна за Крим. Як ділили флот у 1990-х. Українська правда (укр.). Архів оригіналу за 7 березня 2022. Процитовано 13 липня 2018. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0_\(1992%E2%80%941994\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0_(1992%E2%80%941994)).

11. Анексія Криму (2014). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%83_\(2014\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%83_(2014)).

12. Війна на Донбасі у цифрах, фактах і перемир'ях. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/02/150205_donbas_at_o_total_summary_vc.

13. Група 239 («За Радянську суверенну Україну»). URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B0_239.

14. Партія регіонів. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%8F_%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B2.

15. Опозиційна платформа — За життя. URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%82%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0_%E2%80%94_%D0%97%D0%B0_%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F.